

DEFENSOR LEGIS NRO 2/2001
Pääkirjoitus - Ledare

OIKEUSAPU ON OIKEUSTURVA – MUTTA MYÖS KUSTANNUSKYSMYS
(Rechtshilfe – nicht nur eine Kosten – sondern auch eine Rechtschutzfrage)

Yleiset oikeusaputoimistot ovat kolmen vuosikymmenen ajan olleet osa Suomen julkista oikeusapujärjestelmää. Oikeusaputoimistoissa työskentelevät oikeusavustajat ovat valtion virkamiehiä ja valtaosa heistä on myös Suomen Asianajajaliiton jäseniä. Oikeusaputoimistoilla on asianajajakunnan rinnalla tärkeä tehtävänsä kansalaisten oikeusturvan vaalimisessa.

Yleiset oikeusavustajat r.y.:n puheenjohtaja, oikeusavustaja *Juha Niemi-Pynttari* on mielipidekirjoituksessaan (HeSa 3.4.2001) arvostellut Suomen Asianajajaliiton näkemyksiä valmisteltavana olevan oikeusapulain muutossuunnitelmista (pääsihteeri *Markku Ylönen*; HeSa, vieraskynä 23.3.). Suunnitelmien mukaan julkisen rahoituksen turvin tapahtuva oikeudellinen avustaminen ja neuvontatoiminta siirtyisivät yksinoikeuksien laajentamisen myötä enenevässä määrin valtion oikeusaputoimistojen hoidettaviksi.

Suomen Asianajajaliitto katsoo, että yleisille oikeusaputoimistoille kuuluvien yksinoikeuksien laajentaminen olisi omiaan entisestään rajoittamaan kansalaisten oikeutta vapaasti valita oikeudellinen avustajansa. Kansalaiset joutuvat kääntymään oikeudellisen avustajan puoleen yleensä tilanteissa, jotka ovat poikkeuksellisen merkittäviä heidän elämässään. Jotta asiakas voisi saada parasta mahdollista apua ongelmiinsa, täytyy hänen ja hänen avustajansa välillä vallita syvä luottamussuhde. Tällainen luottamus voi syntyä vain, jos asiakas voi itse valita kenen puoleen – yksityisen asianajajan tai yleisen oikeusavustajan – hän kääntyy saadakseen apua. Valintamahdollisuuden puuttuminen muodostaa luottamussuhteen syntymisen kannalta rakenteellisen heikkouden.

Kansalaisten valinnanvapautta rajoittaa käytännössä vielä se, että oikeusaputoimisto ei ns. osamaksavilta asiakkailta peri arvonlisäveroa, kun sen sijaan asianajajien palvelun hintaan lisätään aina 22 prosentin arvonlisävero. Jos asiakas valitsee yksityisen asianajajan avukseen, joutuu hän siis tästä maksamaan valtiolle arvonlisäveroa vastaavan hintalisän. Kehitys, jonka seurauksena kansalaisten oikeutta itse valita avustajansa entisestään rajoitetaan, olisi oikeusturvan kannalta ongelmallinen.

Oikeusapua hakevat usein kovia kokeneet ja viranomaistoimista kärsineet. Heillä saattaa olla epäluuloja viranomaistoimin annettavaa oikeusapua kohtaan. *Niemi-Pynttari* ei näe mitään oikeusturvaongelmaa siinä, että valtion virkamiehenä toimiva oikeusavustaja hoitaa asian, jossa hänen päämiehensä vastapuolena on valtio. On kuitenkin syytä kysyä, miten uskottava kansalaisten ja erityisesti asiakkaan silmissä on järjestelmä, jossa valtion edustajana toimii valtion virkamies ja syytetyn tai vastaajan avustajana toinen valtion virkamies. Oikeudenkäytön ei tule vain olla oikeudenmukaista, sen tulee myös näyttää siltä.

Sivistysvaltion oikeudenhoitojärjestelmä lähtee siitä, että kansalaisten käytettävissä on valtiovalta riippumaton asianajajakunta. Euroopan neuvoston syksyllä 2000 hyväksymän suosituksen mukaan vapaus valita riippumaton avustaja kuuluu ihmisoikeuksiin. Tällä taataan se, että kansalai-

set pystyvät puolustamaan oikeuksiaan asianmukaisesti ja uskottavasti erityisesti silloin, kun heidän vastapuolenaan on valtio.

Suomi on tällä hetkellä ainoa Euroopan unionin jäsenvaltio, jossa on valtion ylläpitämiä oikeusaputoimistoja. Norjassa harkittiin muutama vuosi sitten valtion ylläpitämien oikeusaputoimistojen perustamista. Siellä oikeusministeriö kuitenkin katsoi vaarana olevan, että valtion palveluksessa olevat yleiset oikeusavustajat olisi rinnastettu julkiseen valtaan. Valtion oikeusaputoimistojen perustamisesta luovuttiin tämän vuoksi. Myös Ruotsissa ovat oikeusaputoimistot hiljattain olleet arvioinnin kohteena. Valtion omistuksessa olevat oikeusaputoimistot päätettiin myydä niissä toimiville oikeusavustajille, jotka jatkoivat toimintaansa yksityisinä asianajajina. Katsottiin, että julkisen oikeusavun järjestäminen yksityisten asianajotoimistojen kautta oli viranomaistoimintaa tehokkaampi.

Se, paljonko valtiovalta sijoittaa varoja julkiseen oikeusapuun osoittaa, missä määrin valtiovalta käytännössä priorisoi kansalaisten oikeusturvaa. Lähtökohtaisesti on niin, että mitä enemmän varoja käytetään julkiseen oikeusapuun, sitä parempi on lopputulos oikeusturvan kannalta. On kuitenkin myös arvioitava, miten sijoitetut varat saadaan tuottamaan parhaan hyödyn – valtion ylläpitämää oikeusaputoimistojärjestelmää laajentamalla, vaiko ostamalla palveluita yksityiseltä asianajajasektorilta. Viimeksi mainittua ajatellen on syytä pitää mielessä, että valtio säätelee tarkoin yksityisille asiamiehille maksettavan korvauksen määrän.

Niemi-Pynttärin esitys oikeudenkäyntien palkkioiden kehityksestä ja sen syistä antaa virheellisen kuvan todellisesta tilanteesta. Palkkioiden yhteismäärän todellinen kasvu 1996 – 1999 välisenä aikana on ollut n. 42 %. Nousu ei ole johtunut siitä, että asiamiehet olisivat laskuttaneet samasta työstä entistä korkeammat palkkiot, vaan siitä, että työtehtävät ja työmäärä erilaisten uudistusten seurauksena ovat lisääntyneet. Se, että muut oikeudenkäytön piiriin kuuluvat tahot kuin asianajajat olisivat selvinneet voimakkaasti lisääntyneestä työmäärästä ilman mainittavia lisäresursseja on harhakuvitelma. Todellisten ja täydellisten kustannusvaikutusten selvittäminen tältä osin olisikin paikallaan.

Ainakaan niiden – sinänsä puutteellisten – tietojen perusteella, jotka nyt ovat saatavilla, ei ole tehtävissä sellaista johtopäätöstä, että oikeusaputoimistot olisivat valtion kannalta asianajotoimistoja edullisempia, pikemminkin päinvastoin. Yleisesti hyväksytyn käsityksen mukaan yksityinen sektori pystyy tuottamaan palveluja viranomaisia tehokkaammin. Julkisen oikeusavun kanavoiminen lisääntyvässä määrin valtion oikeusaputoimistoille ei siten toisi ainakaan kustannussäästöjä.

Ei myöskään tunnu tarkoituksenmukaiselta, että valtion kiinteitä menoja kasvatetaan virkamieskuntaa lisäämällä, kun on olemassa yksityiseen yrittäjyyteen perustuva koko maan kattava palveluverkosto, jolta valtio voi kansalaisten puolesta itse asettamaansa hintaan ostaa palveluita. Asianajajat kilpailevat keskenään, ja myös asianajotoimistojen ja yleisten oikeusaputoimistojen välillä tulisi aikaansaada aito kilpailutilanne, jossa hinta ja palvelun laatu ratkaisevat. Kaikilla osapuolilla tulee olla keskenään samat kilpailulliset edellytykset. Kilpailutilanne on kuitenkin tällä hetkellä ainakin arvonlisäverokohtelun osalta vääristynyt. Oikeusapujärjestelmän jatkokehittämisestä riippumatta tähän epäkohtaan tulisi saada korjaus.

Tomas Lindholm